

יום השישי !

אירועים על-טבעיים כהכנה להתגלות 'פנים בפנים'

שבת ו' סיון, יום שלישי לפרישה, חמישים ואחד יום ליציאת מצרים, 'יום השלישי' – לימי התקדשותם של עם ישראל, הוא היום שאליו כיוון משה כשאמר לישראל ביום חמישי ד' סיון 'היו נכונים לשלושת ימים'¹.

'וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בַּהֲיָת הַפָּקֶד וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקָל שָׁפָר חָזַק מְאֹד וַיִּתְּחַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמִּחָנֶה'².

היום הגדול הגיע. אותו יום שבו מטרת הבריאה כולה תתחיל להתממש. העם הנבחר התכונן והתקדש בחמישים יום מאז שיצאו ממצרים, ועוד יותר בשלושת הימים שקדמו למעמד. לבטח התאמצו מאוד, וחששו שלא יהיו רעננים וחזקים וייפגע כוח הריכוז הדרוש למעלת הנבואה שיזכו לה. לכן, כדי לאגור כוח לקראת המעמד, עלו על יצועיהם לישון.

בשעת בוקר³, בעודם שוכבים על מיטתם, לפתע התעוררו לקולות רעמים אדירים וברקים, והבינו שהשכינה כבר ממתנת להם על ההר⁴, ונחרדו מכך⁵. הר סיני נתכסה בענן כבוד⁶, ועל ההר ירדו קולות וברקים⁷. לצד קולות אלה, נשמע גם קולו של שופר החזק ביותר ששמעו אי-פעם, כשלמראית העין אין מקור לקול⁸.

¹ רבינו בחיי. ולדעת רבי יוסי שהתורה ניתנה בז' סיון – יום השלישי לימי הפרישה השלימים, כשהחשבון מתחיל מתחילת ליל ה' סיון, כי יום ד' סיון שבו ציווה משה על הפרישה אינו בכלל, שהציווי בא לאחר תחילת היום. כפי שהזכרנו בנספח ('זמן מתן תורה'), בברייתא (שבת פו ע"ב) נחלקו אם היו שני ימי פרישה, כפי שאמר ה' למשה 'וקדשתם היום ומחר', ובו' סיון ניתנה תורה, או שמשה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו, והתורה ניתנה רק בז' סיון. אך לדברי כולם ניתנה התורה בשבת. כאן נקטנו בשיטת הקובעים תאריך מתן תורה לו' סיון.

² פסוק טז.

³ קרוב לזריחת החמה (אבן עזרא פיה"ק), או בשעת הזריחה, בשליש הראשון של היום (אבע"ז בפיה"א בשם רס"ג).

⁴ שהקדים על ידם, שלא כדרך בשר ודם שאין הרב ממתיך לתלמידו (רש"י ע"פ מכילתא). אך לדרכינו עוד לא ירדה שכינה, רק פמליא של מעלה ההולכים לפניו.

⁵ חזקוני.

⁶ הוא הענן שבו ישכון כבוד ה', והוא 'הערפל אשר שם האלקים' (מכילתא החודש ג).

⁷ על ההר בלבד, ולא כיום מעונן וגשום שקולות וברקים יורדים בכל מקום.

⁸ אבן עזרא. בכל מקום שמופיע עניין התרועה בחצוצרות ובשופר, מפרש הספורנו (במדבר י ב-ה, כג כא) שמטרתה להביע שמחה 'שיגילו במלכם', וכדרך שמריעים לכבוד המלכים - כך עושים במקום שבאה השראה השכינה, כגון בהתאספות העדה לפני ה' במדבר, ובשעת הקרבת קרבנות המועדים, וכך גם בשופר של ראש השנה, ובלשון רבינו (ויקרא כג כד): 'זכרון תרועה - זכרון תרועת מלך, בה יגילו במלכם'. וראה רס"ג כאן שדרך העם לצאת לקראת מלכם בקול שופר, לכן כשיצאו 'לקראת האלקים' - נשמע קול השופר.

עם ישראל מתעורר משינה ליום הגדול שציפו לו כל כך מתוך יקיצה מבוהלת. יכולנו לצפות שהיום יתחיל מתוך כובד ראש ויישוב הדעת, הכנות אחרונות והיטהרות נוספת למעמד הגדול. התיאורים אכן מפתיעים. הם מתעוררים לסוג של אזעקת מלחמה, רעמים וברקים, קול שופר, והם מגיבים בחרדה. כדי לקבל ציור המשקף את המציאות שהיתה, עלינו להבין מה מטרת הקולות וברקים במתן תורה. לאור זאת נבין שגם החרדה שחרדו ישראל לא היתה חרדת מלחמה ופחד מקולות רעמים וברקים.

כדי להבין את ההתרחשות כאן, מפנה הספורנו לסיפור דומה שאירע מאות שנים אחר כך – אך באותו המקום. בימי אחאב מלך ישראל, עתיד אליהו הנביא לצאת אל המדבר ולהגיע עד הר חורב – הוא הר סיני, שם יזכה להתגלות השכינה דומה לזו שזכו אליה ישראל במעמד מתן תורה, נבואה 'פנים בפנים' - בעודנו עומד בחושיו הגשמיים, ולא תוך כדי התעלפות. כך כתוב בספר מלכים א' (יט ח-יג):

וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכַח הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הָר הָאֱלֹהִים חֲרֹב, וַיָּבֹא שָׁם אֶל הַמַּעְרָה וַיֵּלֶן שָׁם וַהֲנֵה דָבָר ה' אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לָּךְ פֶּה אֲלִיהוּ וְגו', וַיֹּאמֶר צֹא וְעַמְדָּת בְּהָר לִפְנֵי ה' וַהֲנֵה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחֶזֶק מְפָרֵק הָרִים וּמִשְׁבֵּר סִלְעִים לִפְנֵי ה' - לֹא בְרוּחַ ה' וְאַחַר הָרוּחַ רֶעַשׁ - לֹא בְרֶעַשׁ ה', וְאַחַר הָרֶעַשׁ אֵשׁ - לֹא בָאֵשׁ ה' וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דִּקָּה, וַיְהִי כְּשִׁמְעַע אֲלִיהוּ וַיֵּלֶט פָּנָיו בְּאֶדְרֵתוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הַמַּעְרָה וַהֲנֵה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה לָּךְ פֶּה אֲלִיהו'.

הכתוב מעיד על אליהו שהליט את פניו באדרתו, הרי שלא שכב באבדן חושים ובהתעלפות כדרך הנביאים. וכמו שמתואר בפסוקים כאן שבמתן תורה היו קולות וברקים ואש, כך לפני שנתגלה ה' לאליהו היה רוח ורעש ואש. מכאן למדים אנו שדברים אלו הם הקדמה לבוא השכינה⁹.

⁹ גם הרמב"ן (כ טו) השווה את הקולות במעמד הר סיני שקדמו לבוא השכינה למעשה אליהו בחורב. הדבר מבואר יותר בסיפור מעניין שמספרים לנו חז"ל (ברכות נח ע"א). רב ששת היה עיוור. בעירו התפרסמה הידיעה שהמלך עומד לבקר בעיר, וכל בני העיר יצאו לקבל פניו. גם רב ששת לא וויתר על ההזדמנות לברך את הברכה המיוחדת על ראיית מלך, קם והצטרף לשאר בני העיר. ברחובה של עיר, תוך כדי המתנה לבוא המלך, רואה אותו אפיקורוס אחד, וביקש לפגוע בו. אמר לו אותו המין לרב ששת, הכדים השלימים - הולכים אל הנהר לשאוב מים, אבל הכדים השבורים, להיכן הולכים? כאומר, הרי אתה עיוור ודומה לכלי שבור שלא ניתן למלא בו מים, אף אתה אינך יכול לראות את המלך, ולשם מה באת לכאן? אמר לו רב ששת, אתה חושב שאתה רואה בעיניך יותר ממני? אני אראה לך שבלי עיניים אוכל לראות יותר טוב ממך. עברו כמה דקות, והנה מופיע כת רוכבים, והעלו רעש גדול. פנה המין לרב ששת ואמר, הנה, הגיע המלך! אמר לו רב ששת, לא נכון, המלך טרם הגיע. שוב עברה כת

את הופעת הדברים האלה כהכנה לפני התגלות ה' מצינו בתהלים בדברו על מעמד הר סיני (סח ט): 'אַרְץ רָעָשָׁה אֶף שָׁמַיִם נָטְפוּ - זֶה סִינִי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כלומר לפני בואו של ה' מקדימים לבוא הרעש והאש'¹⁰.

אך אין אלה הדברים נצרכים לשם התגלות ה', אלא כדי להכין את המתנבאים ומשיגים את התגלותו באופן הדרגתי, כדי שיוכלו להכיל את הגילוי הנורא. בהמשך¹¹ אומר משה לישראל על אותם הקולות וברקים והאש שנתייראו מהם, 'כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים'. מפרש שם הספורנו, 'נסות' – לרומם ולהעלות, כלומר, גילוי אותם 'האלקים' – הפמליא של מעלה שקדמו להתגלות השכינה, תכליתו להעלות אתכם ולהרגילכם בהדרגה אל מעלת הנבואה, עד שתגיעו למעלה העליונה של 'פנים בפנים' – הנבואה בעודם משתמשים בחושים הגשמיים, כי למדריגה כזו לא ניתן להגיע בלי עלייה הדרגתית¹².

הקולות וברקים מהווים התגלות פמליא של מעלה, ולפי שלא ניתן לדלג באחת למדריגת פנים בפנים, צריכים ישראל לעלות ממדריגה למדריגה עד שיגיעו למעלה זו. הם זוכים לשמוע את הקולות וברקים ונחרדים, אך אין זו חרדה טבעית שמפחד האדם מדבר הגורם לו רעה וצרה או סכנת מוות, אלא מדובר בחרדה שכלית שבאה להם על ידי השגת עניינים נשגבים, והשגה זו גורמת לנפש אדם חרדת הרוממות ויראת הכבוד העליון, זו חרדת הנבואה הבאה לנביא לפני מראה הנבואה כדי שיסיח דעתו מכל מחשבה גשמית, כדי שתהיה הנפש פנויה להשגה רוחנית¹³.

קבוצת רוכבים אבירים, ושוב נשמע קול רעש גדול. אומר המין, הנה, עכשיו המלך בא. אמר לו רב ששת, לא נכון, עוד לא הגיע המלך. לפתע הופיע גדוד רוכבים שלישי, אך הפעם, שקט ודממה. עכשיו פונה רב ששת לשכנו ואומר לו, כעת יגיע המלך. נדהם המין ושאל, מניין לך זאת? אמר לו רב ששת, מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ובמלכותא דרקיעא אני יודע שככה זה, אליהו הנביא יוצא מן המערה ועוברת רוח חזקה ואדירה – אך אליהו הנביא יודע, 'לא ברוח ה''. אחרי הרוח – בא רעש, אך 'לא ברעש ה''. גם באש שמופיע אחר כך – 'לא באש ה''. אבל אחר האש – 'קול דממה דקה', כאן התגלה ה'. אכן המלך הופיע מיד, ורב ששת הרואה בלי עיניים בירך עליו 'שחלק מכבודו לבשר ודם'.

¹⁰ ואברבנאל כתב שמה שכתוב שם 'ארץ רעשה' הוא מה שנאמר כאן 'ויחרד כל ההר מאד'.

¹¹ כ יז.

¹² ולפי שאלהו הנביא בחורב ניבא גם במדריגה של 'פנים בפנים', היה צריך לאותה ההכנה עם התגלות פמליא של מעלה, למרות שלא היתה ההתגלות אליו בהכרח באספקלריאה המאירה כמשה רבינו. ולהלן שם באה סיבה נוספת להקדמת התגלות 'האלקים' לפני ההתגלות: 'ובעבור תהיה יראתו על פניכם' – כדי להביא עליהם יראת שמים, ופירש הספורנו 'כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו (חולין ס). 'יומא דחד מן שמשי דקיימי קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מצינא לאסתכלא ביה, שכינה לא כל שכן'.

¹³ הכתב והקבלה. וכן כתב ר"א בן הרמב"ם, 'ויחרד כל העם' – כדרך כל המתנבאים כמו שמצינו בספר יחזקאל ודניאל, כי כולם התנבאו. וראה מש"כ הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ב). אלא שכאן לא התבטלו חושיהם הגשמיים, כי ניבאו 'פנים בפנים', בעודם משתמשים בחושיהם.

עם ישראל ניצב למרגלות ההר העשן

וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתִּיצְבוּ בְּתַחֲתִית הָהָר¹⁴.

בני ישראל הנמצאים במחנה נתקפו חרדה עד שפחדו לצאת. משה רבינו מחזק את ליבם ומוציאם מן המחנה, וייתיצבו בתחתית ההר¹⁵ — עמדו לרגלי ההר¹⁶, מחוץ לגבול שקבע משה מסביב להר¹⁷, והתכוונו לקבל את התורה בעמדם על רגליהם¹⁸.

העם מתקרבים אל ההר, שבו יורדים הקולות והברקים, הענן והאש. הם מתקרבים לתופעות אלה שאינן אלא גילוי הפמליא של מעלה שירדה לפני ירידת ה'¹⁹. משה רבינו מקרב את העם אל ההר, כדי שיתקרבו בהדרגה אל ההתגלות שמתרחשת על ההר, ובכך הוא מכין אותם להשגת אותן המדריגות של התגלות המלאכים הקודמת להתגלות השכינה²⁰.

וְהָרָא סִינִי עֶשֶׂן כָּלֹּ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יֵרֵד עָלָיו יֵי בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׂן הַכֹּבֶשֶׂן וַיִּחַרְד כָּל הָהָר מְאֹד, וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד מִשֶּׁה יִדְבֹּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל²¹.

עם ישראל מתקרבים אל ההר, והר סיני כולו מעלה עשן, ובווער עד לב השמים, שורים עליו חושך ענן וערפל²², עד שההר עצמו רועד ומזדעזע כמו ברעידת אדמה²³.

¹⁴ פסוק י"ז.

¹⁵ רמב"ן (כ טו). ואבן עזרא פירש שמרוב חרדתם לא יצאו מאוהליהם, ומשה הוציאם מן האהלים [שהרי לא כתוב 'ויוצא משה את העם מן המחנה', אלא 'ויוצא לקראת האלקים מן המחנה', הרי שההוצאה הראשונה לא היתה מן המחנה, ורק אחרי שיצאו מאוהליהם, הוציאם מן המחנה לקראת האלקים].

¹⁶ רש"י. 'ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית' (שם ע"פ שבת פח.).

¹⁷ אבן עזרא.

¹⁸ אור החיים.

¹⁹ שה' ירד רק אחר כך, כמו שכתוב בפסוק כ' 'וירד ה' על סיני'. ועל התגלות הפמליא אמר 'לקראת האלקים', שהמלאכים נקראים 'אלהים', שפירושו הנמצאים הנצחיים, כמש"כ הספורנו בבראשית (א א). וכ"כ רבינו בחיי, ש'האלקים' הם מלאכי השרת שירדו.

²⁰ ע"פ אמר הגאון.

²¹ פסוק יח-יט.

²² דברים ד יא.

²³ רמב"ן (כ טו). וכן כתוב (תהלים קיד ד) 'ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן', ואין זה דרך משל, שהרי באותו עניין כתוב על קריעת ים סוף 'הים ראה וינס', שהוא כפשוטו.

וכל זה קורה 'מפני אשר ירד עליו ה' באש' – לפני שירד ה'²⁴, הקולות והברקים נובעים מהתגלות ה'פמליא דחלפי קמי קוב"ה', בני הפמליא של מעלה שעוברים לפני גילוי השכינה, והתגלותם מלווה ברוח וברעש ובאש, כמו בהתגלות שזכה לה אליהו הנביא בהר חורב.

אותו קול השופר החזק ששמעו כבר בהיותם במחנה, לא הלך ונחלש כפי שקורה כשאדם תוקע בשופר, שנשימתו הולכת ונחלשת. השופר הזה הולך וחזק²⁵, כדי שיבינו שאין הקול בידי אדם²⁶.

למרות קול השופר ההולך וחזק ומחריד כל שומע, ולמרות שההר עצמו רעד, באותו זמן 'משה ידבר והאלקים יענו בקול'. מרוב דבקותו בה', היה משה רבינו מדבר בתחתית ההר עם ה' לשאול שאלתו, וה' עונה לו בקול, ומשה היה שומע את הקול למרות קול השופר החזק. הכתוב לא גילה מה היה משה שואל²⁷, ויש שפירשו שהכוונה להחלפת הדיבורים בין ה' למשה שבאו בפסוקים הבאים, 'רד העד בעם' ושאר הדברים²⁸.

וַיֵּרֶד יְיָ עַל הָרִי סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה²⁹.

לאחר התגלות פמליא של מעלה, יורד ה' על ראש ההר, כלומר שהוא מתגלה שם לעיני העם המבינים ששכינה שורה מתוך שראו את הכבוד הבוערת כאש אוכלת בראש ההר³⁰. ה' ירד על הר סיני ושכן עליו באש, והוא מדבר עם

²⁴ שתרגומו 'מן קדם די אתגלי עלוהי ה'', לא שהאש תוצאה מירידת ה', שהרי רק בהמשך (פסוק כ) כתוב 'וירד ה' על הר סיני' (העמק דבר).

²⁵ רש"י.

²⁶ אברבנאל. ומתחילה לא היה כ"כ חזק כדי שלא יצא ליבם מן הפחד, ויתרגלו אזניהם למה שיכולים לשמוע (רש"י, אבן עזרא).

²⁷ אבע"ז.

²⁸ רמב"ן. ועוד כתב: 'ויש מפרשים כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד, ומשה היה אומר תחילה כוונו דעתכם כי עתה תשמעו קול בענין כך, ומיד האלהים יענו אותו בקול'. [אך לדעת הספורנו צ"ע לשון 'האלקים יענו', שבפרשה זו 'אלקים' הכוונה לפמליא של מעלה].

²⁹ פסוק כ.

³⁰ כ"כ רבינו בחיי: 'לשון ירידה בהקב"ה בכל מקום הוא ענין הראותו וגילוי בהשגת השכל, והוא כלשון 'וירא אליו ה'' האמור באברהם, וכן תרגם 'ואתגלי' כתרגום 'וירא', אבל אחז הכתוב לשון ירידה, כי גילוי שכינה אל התחתונים ירידה היא אצל מעלות הגבוה'. ובכך התקיים האמור (פסוק יא) 'כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם', כי מתוך שראו הכבוד - ידעו והבינו כי שם ה' המיוחד, לא שראו ממש, שהרי 'לא יראני האדם וחי' (שמות לג כ).

משה³¹, וקורא לו כדי שיראו ישראל את גודל מעלתו של משה, שהגיע לראש
ההר ששם הכבוד, ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם³².

³¹ רמב"ן.
³² אבן עזרא.